O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA “SOG‘INCH” KONSEPTINING LINGVOMADANIY VA SEMANTIK XUSUSIYATLARI TADQIQI

Ahmadjonova Maftuna Oxunjon qizi
https://orcid.org/0009-0007-7765-3287
FarDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya
Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi “sog‘inch” konseptining lingvomadaniy va semantik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot davomida har ikki xalqning madaniy dunyoqarashi, ruhiy holati va qadriyatlarining tilda aks etishi qiyosiy-mинологик metod orqali o‘rganildi. O‘zbek tilidagi “sog‘inch” konseptining ko‘proq lirik, ruhiy-ma'naviy va oilaviy munosabatlarga bog‘liqligi, ingliz tilidagi muqobillarining esa individual va makon-zamon aspektidagi o‘ziga xosliklari ochib berildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, konseptual ma'nolar xalqlarning yashash tarzi va mentaliteti bilan chambarchas bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: *lingvomadaniyatshunoslik, konsept, sog‘inch, longing, nostalgia, semantika, mentalitet, kognitiv tilshunoslik, madaniy kod, qiyosiy tahlil.*

KIRISH QISMI

Zamonaviy tilshunoslikda til faqatgina aloqa vositasi emas, balki xalqning madaniyati, mentaliteti va ruhiyatini o‘zida aks ettiruvchi ko‘zgu sifatida o‘rganilmoqda. Kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslik yo‘nalishlarining rivojlanishi tufayli dunyoning lisoniy manzarasini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyo lisoniy manzarasining asosiy birliklaridan biri esa konsept hisoblanadi.

Taniqli tilshunos olim V.Krasnix ta'kidlaganidek: “Konsept – bu madaniyatning tildagi aksi, inson ongida lisoniy shakllangan va milliy koloritga ega bo‘lgan ruhiy-mental tuzilmadir” [1, B. 54].

Inson his-tuyg‘ulari ichida eng latif va murakkabi bu – sog‘inchdir. O‘zbek va ingliz xalqlari madaniyatida ushbu hissiyot o‘ziga xos lingvomadaniy xususiyatlarga ega. O‘zbek tilshunosligida konseptlar nazariyasi N.Mahmudov, [2, B. 85], A.Nurmonov [3, B. 12], Sh.Safarov [4, B. 45] kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo‘lsa-da, hissiyot ifodalovchi konseptlarning qiyosiy tahlili hamon dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi – o‘zbek tilidagi "sog‘inch" konsepti va ingliz tilidagi unga mos keluvchi leksik-semantik maydonni qiyosiy o‘rganish, ularning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Maqola lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy tilshunoslik sohasi vakillari, shuningdek, tarjimonlar auditoriyasiga mo‘ljallangan.

ASOSIY QISM

O‘zbek tilida “Sog‘inch”konseptining semantik va lirik tabiati. O‘zbek xalqi tabiatan jamoaviylikka (kollektiviylikka), oilaparvarlikka va sharqona lirikaga moyil xalqdir. "Sog‘inch" so‘zining etimologik ildizlari turkiy "sog‘" (salomat, butun) so‘ziga borib taqaladi. Ya'ni, inson o‘zining ma'naviy yoki jismoniy butunligini his qilish uchun nimagadir yoki kimgadir ehtiyoj sezishi sog‘inch hisoblanadi.

O‘zbek tilining izohli lug‘atlarida “sog‘inch” so‘ziga quyidagicha ta'rif beriladi: *ko‘rishish, diydorlashish istagi, kimsani yoki nimani ko‘rishga bo‘lgan kuchli xohish, intizorlik*. [5, B. 562]. O‘zbek madaniyatida sog‘inch ko‘proq quyidagi mikrosistemalarda namoyon bo‘ladi:

- Ona va farzand sog‘inchi: Sharq madaniyatida onaga bo‘lgan muhabbat muqaddas hisoblanadi. Masalan, *"Ona yuragi farzand sog‘inchida sanchdi"* gapida sog‘inch shunchaki his emas, balki jismoniy og‘riq darajasidagi tuyg‘u sifatida tasvirlanadi. [6, B. 115]
- Vatan sog‘inchi (G‘urbat): Mumtoz adabiyotimizda, xususan, Bobur ijodida vatan sog‘inchi eng oliy dard sifatida kuylangan:

“Tole’ yo‘qi jonimg‘a balolig‘ bo‘ldi,
Har ishhiki qildim, xatolig‘ bo‘ldi.
O‘z yerin qo‘yib Hind sori yuzlandim,
Yarab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi.” [7, B. 143]

O‘zbek tilida sog‘inch ko‘pincha *“yurak”, “bag‘ir”, “ko‘z tutmoq”, “intizor bo‘lmoq”* kabi tushunchalar bilan yonma-yon keladi. Inson ichki dunyosining yonishi “sog‘inch o‘tida yonmoq” sharqona lirik tafakkurning mahsulidir.

Ingliz tilida “Longing” leksik-semantik maydoni va tahlili Ingliz madaniyati ko‘proq individualizmga asoslangan. Shuning uchun ingliz tilida o‘zbek tilidagi bitta "sog‘inch" so‘zi o‘rnida kontekstga qarab mutlaqo boshqa-boshqa ma'noviy yukka ega bo‘lgan bir nechta leksik birliklar qo‘llaniladi:

Inglizcha termin	*Semantik ma'nosi va o‘zbekcha muqobili*	*Lingvomadaniy xususiyati*
Longing	Biror narsaga yoki kimgadir bo‘lgan kuchli, davomli istak (Kuchli sog‘inch).	Ko‘proq erishib bo‘lmaydigan yoki uzoqdagi ob'ektga nisbatan qo‘llaniladi.
Yearning	Achchiq, chuqur va ruhiy sog‘inch, ichki faryod.	Rahm-shafqat va chuqur emotsional ehtiyoj bilan bog‘liq.
Nostalgia	O‘tmishga, yoshlikka yoki eski davrlarga bo‘lgan sog‘inch.	Makon emas, ko‘proq zamon bilan bog‘liq (Xotiralar sog‘inchi).
Homesickness	Vatanini, uyini sog‘inish (Uyga kasallik darajasidagi intilish).	Psixologik va jismoniy noqulaylikni ifodalaydi.

Ingliz tilidagi ***“Nostalgia”*** so‘zining tarixi lingvomadaniyatshunoslik uchun juda qiziqarlidir. Ushbu termin XVII asrda shveytsariyalik shifokor Yoxannes Xofer tomonidan tibbiy tashxis sifatida kiritilgan bo‘lib, yunoncha **nostos** (uyga qaytish) va **algos** (og‘riq) so‘zlaridan yasalgan. [8, B. 212] Ya’ni, u dastlab o‘z vatanidan uzoqda xizmat qilayotgan askarlarning jismoniy kasalligi – o‘ta og‘ir vatan sog‘inchini ifodalagan. Keyinchalik bu so‘z semantik evrilishga (semantic shift) uchradi va bugungi kunda vaqt o‘lchami bilan bog‘liq bo‘lgan lirik qo‘msashni anglatadi. Uilyam Shekspir o‘zining sonetlarida lisoniy jihatdan bu tuyg‘uni insonni vaqt oldidagi ojizligi bilan bog‘laydi:

“When to the sessions of sweet silent thought / I summon up remembrance of things past, / I sigh the lack of many a thing I sought...” (Sonnet 30) **[9, B. 42].**

Bu yerda o‘tmish xotiralari va o‘sha davrlarni sog‘inish inson ongida "xo‘rsinish" (sigh) hamda yo‘qotilgan narsalar ortidan keladigan og‘riq sifatida kognitiv strukturaga keltiriladi**. *“Longing”*** leksik birligi esa ko‘proq kelajakka yoki erishib bo‘lmaydigan ideal narsalarga qaratilgan bo‘ladi.

Har ikki tildagi konseptlarni solishtirganda, ba'zi kognitiv o‘xshashliklar ko‘zga tashlanadi. Masalan, har ikki madaniyatda ham sog‘inch metaphorik tarzda *“og‘riq”* yoki *“tuzalmas dard”* sifatida tasvirlanishi mumkin:

- O‘zbek tilida: *Sog‘inch azobi*, *sog‘inchdan bag‘ri qon bo‘lmoq*.
- Ingliz tilida: *Aches with longing* (Sog‘inchdan og‘rimoq), *homesick* (sog‘inch kasalligi).

Biroq, asosiy farq ularning lingvistik ifodalanish strukturasi va madaniy yo‘naltirilganligidadir:

SOG‘INCH KONSEPTI

O‘zbek Madaniyati	Ingliz Madaniyati
- Kollektivistik - Lirik va emotsional -“Yurak" va "Bag‘ir” asosiy	- Individualistik -Ratsional va differensiallashgan -Kontekstga ko‘ra bo‘lingan metaforalar Nostalgia, Yearning, Longing

O‘zbek xalqi uchun sog‘inch – bu ijtimoiy bog‘liqlik, oila a'zolari va yaqinlar o‘rtasidagi rishtalarning mustahkamligini ko‘rsatuvchi ijobiy/neytral ruhiy holatdir. Ingliz madaniyatida esa, ayniqsa modern davrda, "longing" yoki "yearning" insonning individual erkinligi, o‘z maqsadlariga erisha olmaslik oqibatidagi ichki tushkunligi bilan ko‘proq bog‘lanadi.

XULOSA

O‘zbek va ingliz tillarida "sog‘inch" konseptini olingan lingvomadaniy va semantik tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

1. **Konseptual boylik:** O‘zbek tilida “sog‘inch” bitta markaziy so‘z atrofida birlashib, uning ma'no nozikliklari kontekst, iboralar va fe'llar (qo‘msash, intizor bo‘lish, sog‘inmoq) orqali ochiladi. Ingliz tilida esa ushbu konseptual maydon tabaqalashgan bo‘lib, har bir holat uchun alohida leksik birlik (longing, yearning, nostalgia) mavjud.
2. **Madaniy farqlar:** O‘zbeklarda sog‘inch ko‘proq yaqin munosabatlar va makon (Vatan) bilan bog‘lansa, inglizlarda zamon (o‘tmish – nostalgia) va individual psixologik holat ustuvorlik qiladi.
3. **Amaliy tavsiya:** Tarjima jarayonida o‘zbek tilidagi "sog‘inch" so‘zini shunchaki “longing” deb tarjima qilish har doim ham to‘g‘ri natija bermaydi. Agar matnda o‘tmish xotiralari nazarda tutilgan bo‘lsa “nostalgia”, ona yurt sog‘inchi bo‘lsa

“homesickness”, juda kuchli lirik sog‘inch bo‘lsa “yearning” so‘zlarini tanlash tavsiya etiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida qiyosiy tipologiya, tarjima nazariyasi va lingvomadaniyatshunoslik darslarida yordamchi material sifatida xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Красных В.В. Виртуальная идентичность и язык. – Москва: Гнозис, 2003. – 280 с.
2. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab... – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 240 b.
3. Nurmonov A. Structural linguistics: history and development. – Toshkent: Akademnashr, 2011. – 180 b.
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Jizzax: Sangzor nashriyoti, 2006. – 160 b.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. Jild 3. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – 687 b.
6. Alimova M. *O‘zbek she'riyatida sog‘inch konseptining lisoniy ifodalanishi.* // Filologiya masalalari. – Farg‘ona, 2021. – № 4. – B. 112-117.
7. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Sharq, 2002. – 320 b.
8. Anspach C.R. The History of Nostalgia. // Journal of History of Ideas. – London, 1956. – Vol. 17. – P. 211-215.
9. Shakespeare W. The Sonnets. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 180 p.